

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΟΛΟΥ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Βόλος, 10/01/2020
Αρ. Πρωτ. 01/2020

Βεβαίωση

Βεβαιώνεται ότι ο Δρ. **Αθανάσιος Παπαθανασίου** έλαβε μέρος στο Διεθνές Συνέδριο «*Ορθόδοξη Ερμηνευτική της Καινής Διαθήκης: ιστορία, θεωρία, προοπτικές*» της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου, που πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 11-13 Μαΐου 2017 στο Βόλο, με εισήγηση που έφερε τον τίτλο «Το χωρίο Ματθ. 28:16-20 και η Ιεραποστολή: Από τη νεωτερική υποτέλεια στην απελευθέρωση». Η μελέτη θα συμπεριληφθεί στον τόμο των Πρακτικών του συνεδρίου.

Για την Επιστημονική Επιτροπή

Αικατερίνη Τσαλαμπούνη

Το χωρίο *Ματθ. 28:16-20* και η Ιεραποστολή:
Από τη νεωτερική υποτέλεια στην απελευθέρωση.

Θα καταθέσω τη συμβολή μου από τη σκοπιά της Ιεραποστολικής, δηλαδή από τη σκοπιά της θεολογίας της ιεραποστολής και της ιστορίας της ιεραποστολής. Θα προσπαθήσω να δω πώς κατανοήθηκε το χωρίο *Ματθ. 28:16-20* σε σχέση με την αποστολή της Εκκλησίας, κατ' εξοχήν κατά τους νεότερους χρόνους μέχρι σήμερα, και κυρίως από τους ετεροδόξους, οι οποίοι και πρωταγωνίστησαν στη νεωτερική ιεραποστολική κίνηση. Θεωρώ ότι η ψηλάφηση αυτή δύναται να τροφοδοτήσει ποικιλότητα την Ορθόδοξη ερμηνευτική.

A.

Το εν λόγω χωρίο¹ είναι σήμερα ευρέως γνωστό ως η Great Commission: ως η κορυφαία εντολή του Χριστού για ιεραποστολή. Είναι σχεδόν απίθανο να συναντήσουμε αναφορά στην ιεραποστολή, που να μη μνημονεύει αυτό το χωρίο.

Ωστόσο, αυτή η δεσπόζουσα θέση του είναι σχετικά πρόσφατη. Δύσκολα την συναντάμε πριν από τον 19^ο αιώνα. Μέχρι τότε, σε Ανατολή και Δύση, το χωρίο κατανοούνταν περισσότερο ως μαρτυρία για την Τριαδικότητα του Θεού, για την τέλεση του βαπτίσματος με επίκληση της Αγίας Τριάδας και για την οικουμενικότητα του Ευαγγελίου γενικά.² Όποτε μνημονευόταν ειδικά σε σχέση με την ιεραποστολή, συνήθως ερμηνευόταν ως εντολή η οποία δόθηκε στους αποστόλους και η οποία όντως εκτελέστηκε από αυτούς, κι έτσι το χριστιανικό μήνυμα έφτασε στα μήκη και πλάτη της

¹ Εδώ δεν μας αφορά η συζήτηση για το πώς και πότε διαμορφώθηκε το χωρίο. Για τη σχετική συζήτηση βλ. ενδεικτικά David P. Scaer, «The relation of Matthew 28:16-20 to the rest of the Gospel,» *Concordia Theological Quarterly* 55.4 (1991): 245-246. Εδώ εξετάζω τη χρήση του στην παγιωμένη του μορφή, την οποία δέχεται η κριτική έκδοση Nestle – Aland και οι χριστιανικές εκκλησίες.

² Βλ. Robert L. Thomas, «Historical Criticism and the Great Commission,» *The Master's Seminary Journal* 11.1 (2001): 39-52. Στον Ορθόδοξο χώρο είναι χαρακτηριστικά τα σχόλια των συντακτών του *Πηδαλίου* στον 50ό αποστολικό κανόνα, ο οποίος επικαλείται το χωρίο προκειμένου να τεκμηριώσει το βάπτισμα στο όνομα της Αγίας Τριάδας. Βλ. Αγαπίου ιερομονάχου και Νικοδήμου μοναχού, *Πηδάλιον της νοητής νηός της μιας, αγίας, καθολικής και αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας* (8^η έκδ., Αθήναι: Αστήρ, 1976), 62-66.

γης από τον πρώτο χριστιανικό αιώνα. Σ' αυτό θεωρούνταν ότι συνηγορούσαν και τα χωρία Ρωμ. 10:18 και Κολ. 1:6, 23, όπου γίνεται λόγος για την πραγματοποιηθείσα θαυμαστή εξάπλωση του Ευαγγελίου.³ Φρονώ πως όποτε οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς μιλούσαν ευρύτερα, για το διηνεκές ιεραποστολικό χρέος της Εκκλησίας, κάποιες φορές επικαλούνταν το χωρίο μας, αλλά περισσότερο χρησιμοποιούσαν διάφορα άλλα χωρία, τα οποία τονίζουν την απεριόριστη αγάπη του Θεού για τον άνθρωπο, την πανανθρώπινη ανάγκη για μετάνοια, και την ευθύνη των πιστών να προσφέρουν μαρτυρία Ευαγγελίου στους συνανθρώπους τους.

Ανοίγω παρένθεση για να αιτιολογήσω το «φρονώ» της προηγούμενης φράσης μου. Λέω «φρονώ», διότι εκκρεμεί ενδελεχής έρευνα σε όλη την εκκλησιαστική γραμματεία προς τούτο. Σημειώνω προσώρας κάποιες περιπτώσεις: Στον Βίο των εμβληματικών ιεραποστόλων αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου (ο οποίος πρωτογράφηκε τον 9^ο αι., αλλά το αρχαιότερο χειρόγραφο –με κατοπινές επεξεργασίες– χρονολογείται στον 15^ο αι.), ο Κύριλλος επικαλείται το χωρίο μαζί με άλλα δώδεκα, στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας του ότι η αλήθεια του Θεού είναι για όλους τους λαούς και μπορεί να εκφραστεί σε όλες τις γλώσσες.⁴ Στον Γεωργιανό βίο της αγίας Νίνας (γραμμένο τον 9^ο – 10^ο αι.) ένας άγγελος, προκειμένου να κάμψει τους δισταγμούς της όταν της ανέθεσε αποστολή, της έδωσε να διαβάσει ένδεκα χωρία (δέκα από την Καινή Διαθήκη κι ένα από την απόκρυφη γραμματεία), τα οποία τονίζουν το χρέος ιεραποστολής, και μάλιστα από γυναίκες. Ένα από αυτά τα χωρία ήταν το Ματθ. 18: 19.⁵ Επίσης ξεκάθαρη ανάγνωση του χωρίου ως διαχρονικής παρότρυνσης εξόδου προς τα έθνη, βρίσκεται στον Βίο του μεγάλου ιεραποστόλου της Ιρλανδίας αγίου Πατρικίου (γραμμένο μάλλον πριν το 700).⁶ Στον δε άξονα Δύσης – Ανατολής μου έχει κάνει εντύπωση ότι τόσο ο Άγγλος ιστορικός άγιος Bede στις αρχές του 8^{ου} αι., όσο ο βιογράφος του αγίου Νίκωνος του Μετανοείτε στα τέλη του 14^{ου} αι., συσχέτιζαν το έργο των ιεραποστόλων με το χωρίο, όχι όμως με την εντολή «πορευθέντες μαθητεύσατε», αλλά με το σημείο όπου ο Χριστός υπόσχεται ότι θα

³ Βλ. David F. Wright, «The Great Commission and the ministry of the Word: Reflections historical and contemporary on relations and priorities,» *The Scottish Bulletin of Evangelical Theology* 25.2 (2007): 137-138.

⁴ Βλ. Αντώνιος – Αιμίλιος Ταχιός, *Κύριλλος και Μεθόδιος: Οι αρχαιότερες βιογραφίες των Θεσσαλονικέων εκπολιτιστών των Σλάβων* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2008), 84-86 (για τη χρονολόγηση, 23-24).

⁵ Βλ. Margery Wardrop, *Life of Saint Nino* (New Jersey: Gorgias Press, 2006), 18.

⁶ Βλ. Thomas O' Loughlin, *Celtic Theology. Humanity, World and God in Early Irish Writings* (London: Continuum, 2001), 39, 106 (για τη χρονολόγηση, 88).

είναι μαζί με τους πορευόμενους μαθητές του «έως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος».⁷ Τέλος είναι χαρακτηριστική στη δύση του 20ού αιώνα η στάση του πολυγραφότατου αγίου Νεκταρίου Αιγίνης. Σε μια πραγματεία του για το καθήκον του ποιμένα να διαδίδει το Ευαγγέλιο, επικαλείται τρεις παρομοιώσεις του Χριστού για τη Βασιλεία (κόκκος σινάπεως, ζύμη, σαγήνη), όλες από τον Ματθαίο (13:31-48), αλλά δεν μνημονεύει καθόλου το ακροτελεύτιο χωρίο.⁸ Το μνημονεύει σε άλλη πραγματεία του, για να καταδείξει ότι η κατήχηση πρέπει να προηγείται του βαπτίσματος.⁹ Κλείνει η παρένθεση.

Όμως το σκηνικό αυτό άλλαξε ριζικά με τη λεγόμενη ανακάλυψη του νέου κόσμου και με τη συνακόλουθη διαπίστωση ότι ο κόσμος είναι πολύ μεγαλύτερος απ' ό,τι πιστευόταν μέχρι τον 15^ο αιώνα. Ο χριστιανικός κόσμος βρέθηκε σε ποικίλους αναβρασμούς. Μεγάλο μέρος της Ανατολικής Χριστιανοσύνης είχε περάσει στον Οθωμανικό ζυγό και εν πολλοίς κλεινόταν σε έναν αμυντικό, εσωστρεφή κολλεκτιβισμό ο οποίος δεν ευνοούσε το ιεραποστολικό πνεύμα.¹⁰ Οι Ρωμαιοκαθολικές ιεραποστολές βασίζονταν μεν στον ζήλο των μοναστικών ταγμάτων, αλλά ουσιαστικά περιορίζονταν στο να ακολουθούν την αποικιοκρατική εξάπλωση δύο Ρωμαιοκαθολικών κρατών, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Οι δε οι πατέρες της Μεταρρύθμισης Λούθηρος και Καλβίνος τήρησαν μια «περίεργη σιωπή»¹¹ όσον αφορά το ιεραποστολικό χρέος. Επί τρεις περίπου αιώνες οι Διαμαρτυρόμενοι χρειάστηκε να ρίχνουν το βάρος στην επιβίωση και την εδραίωσή τους

⁷ Βλ. Bede, *Ecclesiastical History of the English People* (επιμ. Bertram Colgrave και R. A. B. Mynors, 2^η έκδ., Oxford: Oxford University Press, 2001), 159. *Βίος και πολιτεία και μερική θαυμάτων διήγησις του οσίου Νίκωνος του Μετανοείτε* (πρωτότυπο κείμενο & απόδοση Γεωργίου Κατσούλα, Αθήνα: Τήνος, 1997), 62. **Για τον επιμελητή / για την επιμελήτρια: Στην ως άνω υποσημ. 7 η Τήνος είναι εκδοτικός οίκος. Όχι τοπωνύμιο).**

⁸ Νεκταρίου Κεφαλά, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικής προς χρήσιν των μαθητών της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής* (2^η έκδ., Αθήνα: Ο Άγιος Νικόδημος, 1972), 207.

⁹ Αγίου Νεκταρίου, Μητροπολίτου Πενταπόλεως, *Ορθόδοξος Ιερά Κατήχησις* (3^η έκδ., Θεσσαλονίκη: Ρηγόπουλος, 1984), 29.

¹⁰ Υπήρχε, βέβαια, η ιδιότυπη ιεραποστολή των μαρτύρων, οι οποίοι έδιναν έμπρακτα τη μαρτυρία της πίστης. Αλλά η έκλειψη του ιεραποστολικού ανοίγματος παράλληλα με την ένταση της έγνοιας για επιβίωση κυριάρχησε. Βλ. ενδεικτικά Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Θρησκευτική ελευθερία χειμαζομένη. Ανατροπές και νοσταλγίες στις διαδρομές της Ορθόδοξης Εκκλησίας,» *Σύναξη* 128 (2013): 31-47, όπου και αναφορά στην πεποίθηση του Ευγενίου Βουλγάρεως ότι δεν είναι όλοι οι λαοί κατάλληλοι για το Ευαγγέλιο.

¹¹ Έκφραση του Προτεστάντη Gustav Warneck, *Outline of a History of Protestant Missions from the Reformation to the Present Time: A Contribution to Modern Church History* (New York: Fleming H. Revell, 1901), 9. Ο Warneck (1834-1910) θεωρείται εκ των ιδρυτών της Ιεραποστολικής, με επίδραση και στους Καθολικούς, ομόλογος του Καθολικού Joseph Schmidlin. Βλ. Paulus Y Pham, *Towards an Ecumenical Paradigm for Christian Mission. David Bosch's Missionary Vision* (Roma: Gregorian and Biblical Press, 2010), 130. Ο Gordon D. Laman, «The origin of Protestant missions,» *The Reformed Review* 43.1 (1989): 52-54, θεωρεί άδικη την άποψη του Warneck ότι η προτεσταντική σιωπή σήμαινε προγραμματική παραθεώρηση του ιεραποστολικού χρέους, και θεωρεί αυτή τη σιωπή συγκυριακή, οφειλόμενη στις συνθήκες της εποχής.

στην αναστατωμένη Ευρώπη. Επί πλέον, το γεγονός ότι αποδέχονταν το αξίωμα *Cuius regio eius religio*, το οποίο καθιέρωσαν οι Συνθήκες της Αυγούστας (1555) και της Βεστφαλίας (1648) και το οποίο εξαρτά τη θρησκεία κάθε τόπου από την πολιτική ηγεσία του, όπως και ότι απέρριπταν την παπική αξίωση παγκόσμιας δικαιοδοσίας, εξέτρεφαν στον πρώιμο προτεσταντικό κόσμο την απόρριψη της ιδέας της οικουμενικής ιεραποστολής.¹²

Κάποιες φωνές την εποχή εκείνη υπέρ της οικουμενικότητας της χριστιανικής μαρτυρίας με βάση το Ματθαικό μας χωρίο, ακούστηκαν κυριολεκτικά ως παραδοξολογία. Το 1590 ο λόγιος Προτεστάντης πάστορας Hadrianus Savaria υποστήριξε ότι, βάσει της αποστολικής διαδοχής, η εντολή του Χριστού «Πορευθέντες μαθητεύσατε...» δεν αφορά μόνο τους αποστόλους, αλλά την Εκκλησία σε κάθε εποχή. Όμως το 1592 ο διάδοχος του Καλβίνου Theodore Beza αντιτέθηκε, ισχυριζόμενος ότι η εντολή εξέπνευσε με το πέρας της εποχής των αποστόλων (και κάτι, το οποίο αφορά άλλη παράμετρο του χωρίου: ο Savaria, ο οποίος βαθμιαία ανέπτυξε φιλο-αγγλικανικά αισθήματα, βάσισε το ιεραποστολικό έργο στην αποστολική διαδοχή, ενώ ο Beza υποστήριξε ότι στις έκτακτες περιπτώσεις όπου η Εκκλησία θα επεκτεινόταν, αρμόδιο θα ήταν κάθε μέλος της).¹³ Το ίδιο με τον Beza υποστήριξε και ο σύγχρονός του Λουθηρανός Philipp Nicolai.¹⁴ Αντιθέτως, την οπτική του Savaria συμμεριζόταν ο Count Truchsess, ο οποίος το 1651 κάλεσε τη Θεολογική Σχολή της Βιτεμβέργης να αναγνωρίσει ότι το Ματθαικό χωρίο είχε διαχρονική ισχύ. Η Σχολή όμως απέρριψε την έκκλησή του, υποστηρίζοντας αφενός ότι το χωρίο αφορούσε μόνο την αποστολική εποχή, και αφετέρου ότι, αν κάποιος λαός είχε λησμονήσει ή απορρίψει το ευαγγέλιο, δεν χρειάζονταν νέα υπενθύμιση, αλλά άξιζαν την αιώνια καταδίκη.¹⁵ Προφανώς, μπροστά στη διαπίστωση ότι ο κόσμος ήταν μεγαλύτερος απ' ό,τι πιστευόταν ως τον 15^ο αι., διαμορφώνονταν δύο τάσεις. Η μία υποστήριζε την ανάγκη ευαγγελισμού των «νέων» λαών, ενώ η άλλη, θέλοντας να μείνει πιστή στην πεποίθηση ότι οι απόστολοι είχαν ήδη μεταφέρει το Ευαγγέλιο παντού, υποστήριζαν ότι

¹² Laman, «The origin». Βλ. και Glenn S. Sunshine, «Protestant missions in the sixteenth century,» στο *The Great Commission. Evangelicals and the History of World Missions* (επιμ. Martin I. Klauber και Scott M. Manetsch, North Nashville: B. & H. Publishing Group, 2008), 12-22.

¹³ Laman, «The origin», 62-63. Βλ. και Wright, «The Great Commission,» 145-146. Darren Cronshaw, «A Commission “Great” for whom? Postcolonial contrapuntal Readings of Matthew 28:18-20 and the irony of William Carey,» *Transformation* 33.2 (2016): 114.

¹⁴ Laman, «The origin,» 60-61. David J. Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll, New York: Orbis Books, 1992), 249-250.

¹⁵ Laman, «The origin,» 61.

όλοι οι λαοί είχαν κάποτε ακούσει το ευαγγελικό κήρυγμα (ακόμα και οι Μεξικανοί από Αιθίοπες που είχαν ταξιδέψει στην Αμερική), άρα ήταν απλώς αποστάτες.¹⁶ Πέραν αυτού, όταν το 1664 ο Λουθηρανός Justinian von Welz κάλεσε, βάσει του εν λόγω χωρίου, σε ιεραποστολική ευαισθητοποίηση, εναντιώθηκε ο επίσης Λουθηρανός Johannes Heinrich Ursinus, ο οποίος υποστήριξε (εκτείνοντας, κατά τη γνώμη μου, το αξίωμα *Cuius regio eius religio* σε φυσιοκρατικό επίπεδο) ότι οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να παίρνουν πρωτοβουλίες και να παρεμβαίνουν στο σχέδιο που έχει ο Θεός για τα έθνη.¹⁷

Μια εντονότερη ρήξη πραγματοποιήθηκε κατά τα μέσα του 16^{ου} αιώνα, από το κίνημα των Αναβαπτιστών. Επειδή οι Αναβαπτιστές απέρριπταν τον νηπιοβαπτισμό και αξίωναν την αναβάπτιση όλων (ακόμη και των Προτεσταντών), ανέδειξαν το Ματθαϊκό χωρίο. Υπό μίαν έννοια ήταν ίσως οι πρώτοι που είδαν τη χριστιανική Ευρώπη ως ιεραποστολικό έδαφος. Επί πλέον, απελευθέρωσαν την ιεραποστολική ορμή προς πάσαν κατεύθυνση, διότι τάχθηκαν υπέρ του χωρισμού κράτους και εκκλησίας και απέρριψαν το *cuius regio eius religio*.¹⁸ Ωστόσο, ο ζήλος τους δεν συγκίνησε τον υπόλοιπο προτεσταντικό κόσμο. Αντιθέτως, τον οδήγησε σε σκλήρυνση των θέσεών του για καιρό.¹⁹

Καταιγιστική αντιστροφή αυτής της κατάστασης ξεκίνησε το 1792, όταν ο Βρετανός Βαπτιστής κληρικός (και θερμός ιεραπόστολος στην Ινδία από την επόμενη χρονιά) William Carey εξέδωσε βιβλίο, με το οποίο επιχειρηματολόγησε φλογερά υπέρ της επικαιρότητας του Ματθαϊκού χωρίου και υπέρ της υποχρεωτικότητας της εντολής που αυτό μεταφέρει.²⁰ Οι καιροί είχαν αλλάξει, η αποικιοκρατία παγίωνε νέα πεδία, και η πρόταση του Carey καλλιέργησε στις εκκλησίες τη διάθεση να προσβλέψουν σε νέα πνοή, έξω από την κουρασμένη γηραιά ήπειρο. Αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν κατά του Carey,

¹⁶ Bosch, *Transforming Mission*, 251.

¹⁷ Βλ. David J. Bosch, «The structure of mission: An exposition of Matthew 28:16-20,» στο *The Study of Evangelism. Exploring a Missional Practice of the Church* (επιμ. Paul W. Chilcote και Lacey C. Warner, Grand Rapids: Eerdmans, 2008), 74.

¹⁸ Laman, «The origin,» 55. Bosch, *Transforming Mission*, 246-247. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την εποχή της Μεταρρύθμισης οι δύο όλες κι όλες ιεραποστολές Ευρωπαϊών Προτεσταντών πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία με κρατικές αρχές: το 1555 των Γάλλων προτεσταντών στη Βραζιλία, όπου επιχείρησαν ίδρυση αποικίας, και το 1559 του βασιλιά Γουσταύου Vasa της Σουηδίας στους Λάπωνες. Βλ. Bosch, *Transforming Mission*, 246.

¹⁹ Sunshine, «Protestant missions,» 144.

²⁰ William Carey, *An Enquiry into the Obligations of Christians to Use Means for the Conversion of the Heathens* (Leicester: Ann Ireland et al., 1792), 7. Βλ. και Thomas Schirrmacher, «The Great Commission: An Exploration of the Old and New Testament,» στο *Lausanne World Pulse Archives*, July 2007: <http://www.lausanneworldpulse.com/perspectives-php/1165/07-2009> (21-12-2017). Επίσης βλ. Wright, «The Great Commission,» 132, 149.

δεν μπόρεσαν να ανακόψουν το παλιρροιακό κύμα που άρχιζε. Χαρακτηριστική ήταν η οξύτατη και χλευαστική κριτική που του άσκησε ο Αγγλικανός κληρικός Sidney Smith το 1808. Ο Smith υποστήριξε αφενός ότι οι αχρείοι Ινδοί ήταν αδύνατο να μεταστραφούν στο Ευαγγέλιο και στον πολιτισμό, και αφετέρου ότι η ιεραποστολική δράση θα έστρεφε τους ντόπιους κατά των Ευρωπαίων και θα ζημίωνε τα Βρετανικά αυτοκρατορικά συμφέροντα. Κατά τον Smith ο Χριστιανισμός έπρεπε να συνεχίσει να εξαπλώνεται στην Ανατολή, όχι όμως με την άμεση κήρυξη του Ευαγγελίου, αλλά έμμεσα, μέσω της επίδρασης που θα είχε στους ιθαγενείς η ανωτερότητα των Ευρωπαίων αποικιοκρατών. Ο Smith δεν εισακούστηκε. Το 1813, χρονιά ίδρυσης της Μεθοδιστικής Ιεραποστολικής Εταιρίας, το βρετανικό κοινοβούλιο τροποποίησε το καταστατικό της Εταιρίας Ανατολικών Ινδιών και κατοχύρωσε νομικά την ιεραποστολική δράση στην επικράτειά της.²¹

Αλλά οι αντιρρήσεις του Smith ήταν, θαρρώ, σημαδιακές, υπό την έννοια ότι καταδείκνυαν δύο παράγοντες οι οποίοι όντως επρόκειτο να συνθέσουν την ιεραποστολική εποποιία: Αφενός τις πανανθρώπινες, μη-ρατσιστικές προοπτικές τις οποίες άνοιγε το Ματθαϊκό χωρίο με την δήλωσή του ότι το ευαγγέλιο της ανάστασης αφορά όλους. Το πρώτο ζήτημα που προέκυπτε όποτε εκδηλωνόταν ιεραποστολική διάθεση προς λαούς του Τρίτου Κόσμου, ήταν αν επρόκειτο για πλήρεις ανθρώπους (πράγμα που υποστήριζαν οι ιεραπόστολοι, και γι' αυτό θεωρούσαν ότι το Ευαγγέλιο απευθυνόταν και στους λαούς αυτούς), ή αντιθέτως για υπανθρώπους, για τους οποίους δεν είχε καν νόημα ο Χριστιανισμός.²² Αφετέρου οι αντιρρήσεις του Smith καταδείκνυαν την πολυεπίπεδη εμπλοκή της αποικιοκρατίας στο ιεραποστολικό εγχείρημα. Η αποικιοκρατία άλλοτε θα ερχόταν σε προστριβή με τους ιεραποστόλους του προαναφερθέντος πνεύματος, κι άλλοτε, πιο ευέλικτη, θα διέστρεφε το Ευαγγέλιο και θα το χρησιμοποιούσε υπέρ ενός ευρωποκεντρικού, αυτοκρατορικού Χριστιανισμού, παράγοντας μάλιστα διάφορες θεολογίες υποταγής των άλλων λαών στους λευκούς

²¹ Sydney Smith, «Indian Missions,» *Edinburgh Review* (April 1809): 40, 42, 50. Το μνημονεύει ο Jonathan J. Bonk, «Economic Development and Christian Mission: A Perspective from History of Mission», στο *Mission and Money: Christian Mission in the Context of Global Inequalities* (επιμ. Mari-Anna Auvinen-Pontinen και Jonas Adelin Jorgensen, Leiden και Boston: Brill, 2016), 148.

²² Βλ. ενδεικτικά την αντιπαράθεση του 1784, *The Slave Trade Debate. Contemporary Writings for and Against* (University of Oxford: Bodleian Library, 2007), 45-46.

Χριστιανούς.²³ Η συνύπαρξη αυτών των δύο αντίθετων παραγόντων αντανακλάται και στην κατοπινή αποτίμηση του έργου του Carey. Από τη μια κατηγορείται ότι εδράζοντας την πρότασή του στο Ματθαικό χωρίο, κι όχι σε άλλα που επίσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ιεραποστολή, νομιμοποίησε θεολογικά την αποικιοκρατική εισβολή σε άλλες χώρες. Από την άλλη τού αναγνωρίζεται ότι ενίσχυσε τη χρήση των τοπικών γλωσσών και επέκρινε τα κακά τόσο του ινδικού πολιτισμού (θυσία βρεφών, κάψιμο των χηρών κλπ.), όσο και του Βρετανικού δουλεμπορίου, ζητώντας μάλιστα ο ίδιος από τους καταναλωτές να μποϋκοτάρουν προϊόντα που παράγονταν στην Ινδία υπό απάνθρωπες συνθήκες.²⁴ Ο Carey κατηγορείται μιν ότι δεν άσκησε κριτική στην αυτοκρατορία καθαυτήν, επαινείται όμως για το ότι ως Βαπτιστής τασσόταν κατά της συμπόρευσης εκκλησίας και πολιτείας (έκδηλης στον Αγγλικανισμό) και υποστήριζε ότι η συμπόρευση αυτή οδηγεί σε εξαναγκαστικούς εκχριστιανισμούς, πράγμα ριζικά αντίθετο στην ελεύθερη μεταστροφή.²⁵

Εν πάση περιπτώσει, το κάλεσμα του Carey συνάρπασε. Στον προτεσταντικό χώρο, όπου δεν υπήρχαν μοναχικά τάγματα (τα οποία στη Ρωμαιοκαθολική παράδοση ασκούσαν την ιεραποστολή), πυροδοτήθηκε ο εθελοντισμός και ο σχηματισμός ιεραποστολικών ενώσεων.²⁶ Σύντομα αμφότεροι, και ο Προτεσταντικός και ο Καθολικός κόσμος δονούνταν από το όραμα της ιεραποστολικής μεγαλουργίας. Το Ματθαικό χωρίο αναγορεύτηκε σε ιδρυτικό κείμενο της χριστιανικής ιεραποστολής και σε ναυαρχίδα της Δυτικής ιεραποστολικής εκτίναξης. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο χαρακτηρισμός του χωρίου ως κορυφαίας εντολής (Great Commission) πύκνωσε και αποτυπώθηκε και σε Βιβλικά υπομνήματα. Στην ευρεία καθιέρωσή της πάντως φαίνεται ότι συνέβαλε αποφασιστικά η Scofield Bible, η οποία εκδόθηκε το 1909, και οι εκδότες της οποίας είχαν θέσει στο Ματθ. 28:16-20 τον τίτλο «Jesus in Galilee. His great commission».²⁷

²³ Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ο Παύλος, σημείο αντιλεγόμενο στις αντιπαραθέσεις για τη δουλεία και την απελευθέρωση στα νεώτερα χρόνια,» στο *Παύλεια: Τόμος Επετειακός επί τη Συμπληρώσει Είκοσι Ετών από της υπό του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμονος Καθιερώσεως των Εκδηλώσεων προς τιμή του Αγίου Ενδόξου Αποστόλου Παύλου 1995-2014* (Βέροια, 2014), 433-456.

²⁴ Cronshaw, «A Commission,» 115-118.

²⁵ Βλ. Jeffrey Cox, «Master narratives of imperial mission», στο *Mixed Messages: Materiality, Textuality, Missions* (επιμ. Jamie S. Scott και Gareth Griffiths, New York: Palgrave Macmillan, 2005), 5.

²⁶ Cox, «Master narratives», 5.

²⁷ Βλ. Wright, «The Great Commission,» 153-157. Η ονομασία του χωρίου ως Great Commission πρωτοεντοπίζεται σε ύμνο που συνέθεσε ο Isaac Watts το 1709 («I'll make your Great Commission known»), αλλά καθιερώθηκε πολύ αργότερα.

Το ερώτημα που αναδύεται εδώ, είναι πώς αυτή η επίκληση του Ματθαϊκού χωρίου λειτούργησε ως μεταφυσική στήριξη της αποικιοκρατίας. Όπως προανέφερα, το ιεραποστολικό έργο το συνέθεταν διάφορες και συχνά αντίθετες τάσεις, άρα δεν έλειπε και η αμφισβήτηση της αποικιοκρατίας. Αλλά προσώρας θα εστιάσουμε στην αποικιοκρατική χρήση του χωρίου.

B.

Η βασική κριτική που ασκείται στη νεωτερική Δυτική ιεραποστολική χρήση του χωρίου έγκειται στο ότι η νεωτερική ιεραποστολική εκτίναξη επικέντρωσε σχεδόν αποκλειστικά σε αυτό το χωρίο. Υποστηρίζεται δηλαδή ότι το χωρίο εννοήθηκε κατά βάση ως στρατιωτικού τύπου εντολή η οποία έπρεπε να εκτελεστεί, και αυτή η εννόηση επισκίασε άλλες παραμέτρους του Ευαγγελίου, όπως την κατανόηση της ιεραποστολής ως διακονίας της αγάπης του Τριαδικού Θεού και ως πρόσκλησης στην αγάπη αυτή.²⁸ Η απόβαση σε ξένους τόπους και η στρατολόγηση των λαών τους στη χριστιανική Εκκλησία κυριάρχησε ως η αυτονόητη μορφή ιεραποστολής. Είναι ενδεικτική η εγκύκλιος *Rerum Ecclesiae* (1926) του πάπα Πίου ΙΑ΄, η οποία χρησιμοποίησε στρατιωτικούς όρους, ταύτισε τον ευαγγελισμό με τον εκπολιτισμό και παρέπεμψε αρκετά στο χωρίο.²⁹ Ακόμη εντονότερα, ο Ολλανδός νεο-Καλβινιστής Abraham Kuiper (1837-1920) είχε υποστηρίξει ρητά ότι η ιεραποστολή απορρέει από την κυριότητα του Θεού, κι όχι από την αγάπη του ή τη συμπόνια του. Κάθε ιεραποστολή, έλεγε, ασκείται ως υπακοή στην εντολή του Χριστού. Δεν πρόκειται για πρόσκληση, αλλά για εντολή.³⁰

Εξαιτίας, λοιπόν, αυτών των προσεγγίσεων, το Ματθαϊκό χωρίο βρέθηκε, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, στο στόχαστρο των κριτικών μελετών της αποικιοκρατίας (post-colonial studies).³¹ Χαρακτηριστική είναι η θέση της καθηγήτριας Musa W. Dube στη Μποτσουάνα, η οποία συγκαταλέγει το χωρίο στα «imperializing texts», δηλαδή στα κείμενα τα οποία *εκ γενετής* προωθούν την αποικιοκρατία και καθαγιάζουν την ανισότητα και την επιβολή. Στα «imperializing texts» συναριθμεί την Ιλιάδα, την

²⁸ Brian Stanley, «Great omissions from the Great Commission,» *Faith and Leadership*, <https://www.faithandleadership.com/sermons/brian-stanley-great-omissions-the-great-commission> (21-12-2017).

²⁹ James Chukwuma Okoye, «The Bible in Catholic Mission 1910-1920,» στο *A Century of Catholic Mission. Roman Catholic Missiology 1010 to the present* (επιμ. Stephen B. Bevans, Oxford: Regnum Books, 2013), 124.

³⁰ Βλ. Bosch, *Transforming Mission*, 341.

³¹ Okoye, «The Bible,» 128.

Οδύσσεια, την Αινειάδα και τη Βίβλο. Τα ευαγγελικά κείμενα, λοιπόν, αυτού του είδους, κατά την Dube, έχουν παραχθεί μεν από θύματα του ιμπεριαλισμού (δηλαδή από Εβραίους που τους καταπίεζε η Ρώμη), αλλά τα θύματα αυτά υιοθέτησαν βαθμιαία τη λογική του δυνάστη τους, έγιναν με τη σειρά τους δυνάστες άλλων και τελικά συνέθεσαν τα εν λόγω κείμενα.³²

Αντίθετα, όμως, προς αυτή τη σαρωτική ενοχοποίηση και απόρριψη του χωρίου καθαυτό, η ιεραποστολική σκέψη η οποία αναπτύσσεται ιδίως από τη δεκαετία του 1950 στον οικουμενικό χώρο, διακρίνει μεταξύ του χωρίου αφενός και της νεωτερικής, αποικιοκρατικής υπεξαίρεσής του αφετέρου. Η σκέψη αυτή ασκεί δριμυία κριτική στην ιμπεριαλιστική ιεραποστολή και αποδομεί την αποικιοκρατική ανάγνωση του χωρίου.

Πρώτα απ' όλα επισημαίνει ότι η αποικιοκρατική χρήση του χωρίου αγνόησε την ρητή Τριαδολογία του (η οποία εισηγείται έναν κοινοτικό, αδελφικό τρόπο συνύπαρξης των ανθρώπων) και εμφάνισε την ιεραποστολή ως κίνηση επιβολής των πολιτισμικώς ανωτέρων επί πολιτισμικώς κατωτέρων.³³ Η εν λόγω σύγχρονη ιεραποστολική σκέψη υπογραμμίζει ότι η βάπτισμα στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος παραπέμπει στην Αγία Τριάδα ως πηγή της αγάπης, η οποία αγάπη είναι το γνήσιο περιεχόμενο της χριστιανικής μαρτυρίας. Σημαντικό ρόλο σ' αυτή την προσέγγιση έπαιξε η Ορθόδοξη συμμετοχή στην οικουμενική κίνηση, με την έμφασή της στην Τριαδολογία και την Πνευματολογία,³⁴ προφανώς βέβαια σε αντιδιαστολή προς άλλα ρεύματα του Ορθοδόξου χώρου, τα οποία νοούν την ιεραποστολή ως πολιτισμικό εποικισμό. Αλλά και

³² Musa W. Dube, «Reading for decolonization (John 4:1-42),» στο *Voices from the Margins: Interpreting the Bible in the Third World* (επιμ. R. S. Sugirtharajah, Maryknoll, New York: Orbis Books, 2006), 353-376. Σ' αυτού του τύπου τα βιβλικά χωρία συγκαταλέγει η Dube και τη συνάντηση του Ιησού με τη Σαμαρείτιδα (Ιω. 4:1-42), με το σκεπτικό ότι οι Χριστιανοί, έχοντας βιώσει την απόρριψη εκ μέρους των Ισραηλιτών, στράφηκαν επεκτατικά στους Σαμαρείτες, καθώς και τα λόγια του Χριστού για θερισμό του κόπου άλλων (Ιω. 4:38), με το σκεπτικό ότι συνοψίζει την εισβολή στη ζωή άλλου λαού. Οφειλετικώς σημειώνω ότι στη Dube, όπως και στους George M. Soares-Prabhu και Elaine Wainwright (βλ. παρακάτω) με οδήγησε ο Daniel Patte, «Reading Matthew 28:16-20 with Others: How It Deconstructs Our We stern Concept of Mission,» *HTS -Hervormde Teologiese Studies* (University of Pretoria) 62.2 (2006): 521-557, ο οποίος ασκεί κριτική στην Dube, προσοικειούμενος την οπτική του Prabhu.

³³ Έχει υποστηριχτεί ότι από παλιά η αποστολή του Υιού νοούνταν σε σχέση με την Αγία Τριάδα, και άρα υπήρχε Τριαδολογική βάση. Αλλά από τον 16^ο αιώνα τονίστηκε περισσότερο η έννοια της επεκτατικής ιεραποστολής που αντιστοιχούσε στην αποικιοκρατική επέκταση του Δυτικού κόσμου. Βλ. Francis Anekwe Oborji, «Catholic Missiology 1010-2010: Origins and perspectives,» στο *A Century of Catholic Mission. Roman Catholic Missiology 1010 to the present* (επιμ. Stephen B. Bevans, Oxford: Regnum Books, 2013), 138. Πρβλ. Mary Hinkle Shore, «Preaching Mission: Call and Promise in Matthew 28:16-20,» *Word & World* 26.3 (2006): 322.

³⁴ Ion Bria και Πέτρος Βασιλειάδης, *Ορθόδοξη Χριστιανική Μαρτυρία* (Κατερίνη: Τέρτιος, 1989), 119-126 (πρβλ. και 26-27).

το Καθολικό κείμενο *Ad Gentes*, το οποίο παρήγαγε η Β' Βατικανή Σύνοδος το 1965 για την ιεραποστολή (με τον τίτλο του εμπνευσμένο από το Ματθαικό χωρίο³⁵) χαρακτηρίζει την Εκκλησία οδοιπόρο, ιεραποστολική από τη φύση της και θεμελιωμένη Τριαδολογικά, δηλαδή θεμελιωμένη στην αποστολή του Υιού και του Πνεύματος, κατά την απόφαση του Πατρός, ο οποίος και είναι η πηγή αγάπης.³⁶

Όσον αφορά την οπτική της σύγχρονης Ορθόδοξης Ιεραποστολικής, είναι ενδεικτική η προσέγγιση του χωρίου εκ μέρους όσων πρωταγωνίστησαν στην αφύπνιση της ιεραποστολικής συνείδησης των (επαναπαυμένων στο κολλεκτιβισμό τους) Ορθοδόξων εκκλησιών στα τέλη της δεκαετίας του 1950:³⁷

Ο νυν αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος Γιαννουλάτος επικαλέστηκε έντονα το Ματθαικό χωρίο. Το 1958 το ονόμασε emphaticά «Η λησμονημένη εντολή». Η ονοματοδοσία αυτή, όπως και η ανάσυρση και ο τρόπος ανάγνωσης του χωρίου σχετίζονταν με την Ορθόδοξη εμπειρία, χωρίς να αναπαράγουν την πόλωση που είχε δημιουργηθεί γύρω από το χωρίο στη Δυτική εμπειρία. Ο Αναστάσιος εξ αρχής ανέγνωσε το χωρίο ως απόρροια της Ανάστασης του Χριστού, η οποία δημιούργησε μια εντελώς νέα δυνατότητα για όλη την κτίση, ως μια σπουδαία υπογράμμιση της οικουμενικότητας του Ευαγγελίου και της οικουμενικότητας της αδερφικής αγάπης, και το αντιδιέστειλε ξεκάθαρα από τα εθνικιστικά αισθήματα και την εσωστρέφεια που χαρακτήριζαν τις Ορθόδοξες εκκλησίες. Ωστόσο δεν οικοδόμησε την ιεραποστολική θεολογία του ειδικά πάνω σ' αυτό.³⁸ Ο Αναστάσιος τόνισε την ιεραποστολή ως αποτέλεσμα μιας εσωτερικής ανάγκης του Χριστιανού να μοιράζεται με τους συνανθρώπους τα καλά νέα που ο ίδιος έχει λάβει (1 Κορ. 9:16), και ιδίως τόνισε την ιεραποστολή ως διακονία της φανέρωσης της «δόξας» του Θεού στον κόσμο, δηλαδή της παρουσίας και της δράσης του Θεού στην

³⁵ Okoye, «The Bible», 127.

³⁶ «Decree *Ad Gentes* on the mission activity of the Church», παράγρ. 2, http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651207_ad-gentes_en.html (21-12-2017). Βλ. και την ανάλυση του Stephen B. Bevans, «Second Vatican Council: 1962-1965», στο *A Century of Catholic Mission. Roman Catholic Missiology 1010 to the present* (επιμ. Stephen B. Bevans, Regnum Books, Oxford 2013), 105-106.

³⁷ Για όσα θα ακολουθήσουν, και για μια τοποθέτηση των πρωτεργατών αυτών μέσα στην ιστορική και εκκλησιαστική συνάφειά τους, βλ. το μελέτημά μου «Η γενιά του '60 και η Ιεραποστολή: Δυσπιστία, δημιουργικότητα, αμηχανία,» στο *Αναταράξεις στη μεταπολεμική Θεολογία. Η «Θεολογία του '60»* (επιμ. Παντ. Καλαϊτζίδης, Θαν. Παπαθανασίου, Θεόφ. Αμπατζίδης, Αθήνα: Ίνδικτος, 2009), 367-427.

³⁸ Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου και πάσης Αλβανίας, *Πορευθέντες... Η λησμονημένη εντολή: Από τον λήθαργο στην αφύπνιση* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 2013), 22-37. Επίσης, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, *Ιεραποστολή στα ίχνη του Χριστού* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2007), 19, 37, 55-56, 323-332.

ιστορία, και της αδιάκοπης φροντίδας για τη δημιουργία του. Το ιστορικό έργο του Χριστού, η προσδοκία της εσχατολογικής Βασιλείας, η λειτουργική ζωή της Εκκλησίας τροφοδοτούν, κατά τον Αναστάσιο, και αρδεύουν το ιεραποστολικό άνοιγμα της Εκκλησίας, το οποίο είναι αξίωση της ίδιας της φύσης της Εκκλησίας.³⁹

Ο καθηγητής της Ιεραποστολικής Ηλίας Βουλγαράκης (1927-1999) τόνισε ως κίνητρο της ιεραποστολής την αγάπη και όχι «μια απλή υπακοή στο θέλημα του Αναστάσιου που τους προέτρεψε [τους μαθητές] να μαθητεύσουν πάντα τα έθνη».⁴⁰ Όπως και στην περίπτωση του Αναστασίου, για τον Βουλγαράκη δεν υπήρχε προ οφθαλμών αρνητική φόρτιση του χωρίου. Η προσπάθειά του επικέντρωνε στην αγάπη ως το κλειδί για την κατανόηση της δράσης του ίδιου του Θεού και του λόγου ύπαρξης της Εκκλησίας, η οποία γεννά την ιεραποστολή ως αυτονόητη κίνηση ενδιαφέροντος για τον κόσμο. Η ιεραποστολή για την οποία μίλησε ο Βουλγαράκης έχει αντιαποικιοκρατική και φωτεινή οικουμενικότητα, γεμάτη αγαπητική κένωση, ελευθερία και αποδοχή της πολιτισμικής ετερότητας.⁴¹

Το 1959 ο λειτουργιολόγος π. Αλέξανδρος Σμέμαν (1921-1983) χαιρέτισε την ίδρυση του Διορθόδοξου Ιεραποστολικού Κέντρου «Πορευθέντες» (στο οποίο πρωτοστάτησαν οι δύο προαναφερθέντες), επισημαίνοντας ότι η Εκκλησία είναι κατ' ουσίαν ιεραποστολική και ότι οι ρίζες της ζωής της βρίσκονται στην εντολή του Χριστού που αποτυπώνεται στο Ματθαϊκό χωρίο. Κι αυτός αντιδιέστειλε αυτό το ιεραποστολικό άνοιγμα από την εγωκεντρικότητα και τον εθνικισμό που διαβρώνουν τις εκκλησιαστικές κοινότητες.⁴²

Σχεδόν παράλληλα ο Βιβλικός καθηγητής Γεώργιος Πατρώνος επικέντρωσε στο Ματθαϊκό χωρίο εκτενέστερα μεν, και πάλι όμως χωρίς αναφορά στη νεωτερική Δυτική κατανόησή του. Θεωρώντας ότι η εν λόγω εντολή έχει καίρια σημασία για τη βιβλική θεολογία της ιεραποστολής, υπογράμμισε τον αναστάσιμο χαρακτήρα του χωρίου και τον προσανατολισμό του στον μέλλοντα αιώνα, καθώς και το ότι αποτελεί την κορύφωση του

³⁹ Αναστάσιος, *Ιεραποστολή*, 67-95.

⁴⁰ Ηλίας Α. Βουλγαράκης, *Ιεραποστολή. Δρόμοι και δομές* (Αθήνα: Αρμός, 1989), 29.

⁴¹ Βλ. Εύη Η. Βουλγαράκη – Πισίνα, «Εισαγωγή στο ανέκδοτο έργο του Ηλία Βουλγαράκη “Σχεδιάγραμμα για την αγάπη.» Μια εξερεύνηση στο μεγάλο ιεραποστολικό ζήτημα της ιεραποστολής,» στο *Αγάπη και Μαρτυρία. Αναζητήσεις λόγου και ήθους στο έργο του Ηλία Βουλγαράκη* (επιμ. Εύη Βουλγαράκη-Πισίνα, Αθήνα: Ακρίτας, 2001), 33-58, και Ηλίας Α. Βουλγαράκη, «Σχεδιάγραμμα για την αγάπη,» στο *Αγάπη και Μαρτυρία. Αναζητήσεις λόγου και ήθους στο έργο του Ηλία Βουλγαράκη* (επιμ. Εύη Βουλγαράκη-Πισίνα, Αθήνα: Ακρίτας, 2001), 59-85.

⁴² Alexander Schmemmann, «Orthodoxy and Mission,» *St Vladimir's Seminary Quarterly* 3.4 (1959): 41. Βλ. σχετικά Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Η Εκκλησία ως αποστολή. Ένα κριτικό ξανακοίταγμα της λειτουργικής θεολογίας του π.Αλεξάνδρου Σμέμαν,» *Θεολογία* 80 (2009): 67-108.

ευαγγελίου του Ματθαίου, αφού ο Χριστός ζητεί από τους μαθητές να διδάξουν όσα ο ίδιος τους δίδαξε. Όπως είπα, ο Πατρώνος δεν ασχολείται με την αποικιοκρατική παρανάγνωση του χωρίου, συνήθως όμως θέτει εντός εισαγωγικών τη λέξη «εντολή», προφανώς για να υποδηλώσει ότι δεν πρόκειται για μια έξωθεν επιταγή, αλλά για κάτι που αφορά ουσιαστικά την εκκλησιαστική ύπαρξη⁴³.

Περίπου στην επόμενη γενιά, ο Βιβλικός καθηγητής Πέτρος Βασιλειάδης προσέγγισε το χωρίο αναφερόμενος ρητά στη νεωτερική Δυτική και αποικιοκρατική εννόμησή του και αντιδιαστέλλομενος ρητά από αυτήν. Χωρίς να μπαίνει σε λεπτομέρειες σχετικά με την γενεαλογία και τις διαδρομές αυτής της εννόμησης, τόνισε την Τριαδολογική δυναμική του χωρίου. Για τον Βασιλειάδη, η έμφαση στο Τριαδολογικό περιεχόμενο κατά τον 20ό αιώνα σηματοδότησε αλλαγή παραδείγματος: από το επεκτατικό παράδειγμα σε εκείνο της μαρτυρίας, η οποία, προσανατολισμένη στη Βασιλεία, διαλέγεται και διακονεί την αγάπη του Θεού για τον κόσμο.⁴⁴

Γ.

Ας παρακολουθήσουμε τώρα και κάποιες νέες αναγνώσεις του χωρίου, και μάλιστα σε απελευθερωτική προοπτική, από μελετητές οι οποίοι συνδυάζουν τις Βιβλικές σπουδές με τον ιεραποστολικό προβληματισμό.

Ο καθηγητής Michael Chung έχει επισημάνει ότι την ματθαϊκή εντολή για ιεραποστολή δεν την εννόησαν ψυχαναγκαστικά όλοι οι ιεραπόστολοι, αλλά κυρίως όσοι πίστευαν ότι η ολοκλήρωση του ευαγγελισμού της οικουμένης θα έφερνε τη Δευτέρα Παρουσία.⁴⁵ Η αντίληψη αυτή έχει να κάνει με τη διαμάχη η οποία συγκλόνισε τον προτεσταντικό κόσμο

⁴³ Γεώργιος Π. Πατρώνος, *Βιβλικές προϋποθέσεις της ιεραποστολής* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1983), 50-74.

⁴⁴ Πέτρος Βασιλειάδης, *Ενότητα και Μαρτυρία. Ορθόδοξη Χριστιανική μαρτυρία και διαθρησκευτικός διάλογος. Εγχειρίδιο Ιεραποστολής* (Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2007), 33-35, 61-63. Petros Vassiliadis, *Eucharist and Witness: Orthodox Perspectives on the Unity and Mission of the Church* (Geneva: WCC, 1998), 33-38. Σημειωτέον ότι προσωπικά έχω αναφερθεί στο χωρίο υπογραμμίζοντας τη γέννησή του από την αναστάσιμη εμπειρία, σε διαφοροποίηση προς την προ-αναστάσιμη εντολή για μη-οικουμενική ιεραποστολή του Ματθ. 10:5-7. Επίσης, το αντιδιέστειλα από την ιμπεριαλιστική λογική, αντιπαραβάλλοντάς το προς την ιεραποστολή των Φαρισαίων στο Ματθ. 23:15. Βλ. αντίστοιχα Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ιεραποστολή και εσχατολογία,» στο *Εκκλησία και Εσχατολογία* (επιμ. Παντελής Καλαϊτζίδης, 2^η έκδ., Βόλος: Εκδοτική Δημητριάδος, 2014), 171-190, και Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η ιεραποστολή ως ελπίδα και ως εφιάλτης* (2^η έκδ., Αθήνα: Εν Πλω, 2009), 283-303.

⁴⁵ Michael Chung, «Matthean missiology: messianic messenger authority, and the great commission», *Global Missiology* 2.10 (2013), <http://ojs.globalmissiology.org/index.php/english/article/view/1129> (21-12-2017).

από τις αρχές του 190^{ου} αιώνα, μεταξύ όσων υποστήριζαν ότι η χιλιετής Βασιλεία του Χριστού θα πραγματοποιηθεί μετά τη Δευτέρα Παρουσία (pre-millennialists) και εκείνων που υποστήριζαν ότι η χιλιετής Βασιλεία θα πραγματοποιηθεί πριν (post-millennialists). Οι απόψεις αυτές είχαν καταλυτική επίδραση στην ιεραποστολική πράξη, καθόσον εξέτρεφαν είτε τη φρενίτιδα για εκχριστιανισμό είτε την ορμή για οικοδόμηση της χιλιετούς Βασιλείας.⁴⁶ Ο Chung επισημαίνει επίσης ότι πολλοί από αυτούς στους οποίους κηρύχθηκε το ευαγγέλιο με νοοτροπία στρατιωτικής εκτέλεσης της ματθαικής διαταγής, έγιναν με τη σειρά τους ιεραπόστολοι ίδιας νοοτροπίας. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα φέρνει τους πολυάριθμους Κορεάτες ιεραποστόλους, οι οποίοι, όπως και οι δάσκαλοί τους, επικεντρώνουν στις ατομικές μεταστροφές, χωρίς έγνοια για τα κοινωνικά άλγη και τη μεταμόρφωση σύνολης της ζωής. Τέλος ο Chung καλεί σε απελευθερωτική, αντιαποικιοκρατική ανάγνωση του ματθαικού χωρίου, συνδυάζοντάς το με έναν εθνικό μύθο της Κορέας, ο οποίος δηλώνει τη δίψα για ευημερία όλου του κόσμου: πάντων των εθνών.

Διαστάσεις που φωτίζουν καλύτερα το χωρίο μας, αναζητεί η ερμηνευτική της υποψίας. Υπό το πρίσμα της επισημαίνεται ότι το χωρίο πρέπει να διαβαστεί σε σχέση με το πάθος και την ανάσταση του Χριστού (δηλαδή σε σχέση με τη θυσιαστική αγάπη) ή και σε σχέση με ολόκληρο το ευαγγέλιο του Ματθαίου. Έτσι, θα αναδειχτεί το γεγονός ότι το μεν χωρίο μιλά μόνο για τους έντεκα άντρες μαθητές, αλλά, σύμφωνα με το ευαγγελικό κείμενο που προηγείται, τα πρώτα πρόσωπα που έλαβαν ιεραποστολική εντολή από τον αναστημένο Χριστό ήταν γυναίκες, τις οποίες ο Χριστός απέστειλε ως αποστόλους προς τους αποστόλους. Η καθηγήτρια Sheila E. McGinn υποστηρίζει ότι ο Ματθαίος δεν είναι αντιφεμινιστής, όπως πολλοί του καταλογίζουν βασιζόμενοι στο γεγονός ότι στο τέλος διαφόρων αφηγήσεων του λέει πόσοι άντρες παρευρίσκονταν «χωρίς γυναικών και παιδιών» (14:21, 15:38). Αντιθέτως, η McGinn υποστηρίζει ότι ο Ματθαίος κρατάει αθέατες τις γυναίκες και στο τέλος, όταν αποσυρθούν οι άντρες, τις φανερώνει κι έτσι τονίζει τον ρόλο τους και τις καθιστά υπόδειγμα. Τα αναστάσιμα κεφάλαια 26-28 είναι χαρακτηριστικά αυτής της τακτικής. Στο χωρίο 28:16-20 όντως φαίνεται στο περιστατικό να παρευρίσκονται μόνο ένδεκα άντρες. Η McGinn όμως κάνει εδώ τρεις επισημάνσεις:

⁴⁶ Βλ. Παπαθανασίου, «Ιεραποστολή και Εσχατολογία,» 187-189.

α) Οι ένδεκα δεν θα είχαν συγκεντρωθεί εκεί (στη Γαλιλαία) (16), αν οι γυναίκες δεν τους είχαν μεταφέρει την παραγγελία του Χριστού να μεταβούν εκεί (10).

β) Η αφήγηση λέει ότι κάποιιοι από τους ένδεκα γέμισαν αμφιβολίες μόλις είδαν τον Χριστό (17). Όμως στην προηγούμενη αφήγηση για την εμφάνισή του τις γυναίκες, δεν σημειώνεται καμία αμφιβολία εκ μέρους τους (1-10).

γ) Και στους άντρες και στις γυναίκες ο Χριστός δίνει εντολή για αποστολή, ίδια στην ουσία και διαφορετική στη μορφή. Λαμβάνοντας ο Ματθαίος υπόψη του το κοινωνικό σχήμα της εποχής, σύμφωνα με το οποίο οι άντρες κινούνταν στον δημόσιο χώρο, ενώ οι γυναίκες στον οικιακό, εμφανίζει τους μεν άντρες να αποστέλλονται στον δημόσιο χώρο (στα έθνη), τις δε γυναίκες στο Ισραήλ, ευρύνοντας έτσι την έννοια του σπιτικού. Νοικοκυριό των γυναικών γίνεται πλέον όλος ο Ισραήλ.⁴⁷

Σημειώνω ότι παρόμοια είναι η οπτική στην Ορθόδοξη υμνολογία για τις Μυροφόρες. Η υμνολογία αυτή, μάλιστα, σαν ένα είδος Βιβλικού υπομνήματος, εμφανίζει τον αναστημένο Χριστό να δίνει στις γυναίκες εντολή για *οικουμενική* ιεραποστολή. Όχι μόνο για μεταφορά του αναστάσιμου μηνύματος στους μαθητές. Κατά τη γνώμη μου, αυτή η «αυθαιρεσία» της υμνογραφίας εκφράζει το μεδούλι της εκκλησιαστικής ύπαρξης, δηλαδή το γεγονός ότι η χριστιανική ταυτότητα συνεπάγεται αυτονοήτως το χρέος της μαρτυρίας χωρίς σύνορα.⁴⁸

Βάσει της αποστολής των μυροφόρων προς τους μαθητές, η Ρωμαιοκαθολική μοναχή και καθηγήτρια Elaine Wainwright επεσήμανε ότι η ιεραποστολή δεν σημαίνει οπωσδήποτε πρόσκληση, να εγκαταλείψει κάποιος αυτό που είναι και να γίνει κάτι άλλο. Σημαίνει και την αφύπνιση ανθρώπων οι οποίοι είχαν μεν λάβει κάποια κλήση από τον Θεό, αλλά κατόπιν αποξενώθηκαν. Στη Ματθαϊκή συνάφεια, λέει η Wainwright, την αποστολή της αφύπνισης την έχουν οι μυροφόρες, και προσκεκλημένοι σε αφύπνιση είναι οι άντρες

⁴⁷ Sheila E. McGinn, «“Not counting [the] women...”». A feminist reading of Matthew 26-28,» στο *The Women’s Study New Testament* (επιμ. Mary J. Evans, Carolyn Croeger, Elaine Storkey. New York: Harper Collins, New York: London and Baker, 1995), 174-175. Ευχαριστώ την συγγραφέα για την αποστολή του μελετήματός της (mails μας 19 Οκτωβρίου και 11 Νοεμβρίου 2017).

⁴⁸ Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Με την ψυχή στα πόδια. Από το μνήμα το κενό στους δρόμους του κόσμου* (2^η έκδ., Αθήνα: Εν Πλω 2007), 103-117.

μαθητές, οι οποίοι είχαν αποτραβηχτεί κατά της ώρες του θείου πάθους.⁴⁹ Προσωπικά πιθανολογώ ότι αυτή η ματιά μπορεί να συμβάλει και σε ένα ευρύτερο ζήτημα: Στην αναγνώριση της μυστικής δράσης του Θεού σε άλλες θρησκείες και στην αφύπνιση του σπερματικού λόγου που φωλιάζει σ' αυτές.

Ο Μεθοδιστής καθηγητής Warren Carter υποστηρίζει ότι το χωρίο είναι από τη γένεσή του αντι-ιμπεριαλιστικό. Η αναφορά του Ματθαίου στην εξουσία την οποία έλαβε ο αναστημένος Ιησούς, αποτελούσε αμφισβήτηση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αυτή ακριβώς η δραματική ειρωνεία (δηλαδή το να ανατρέπει η αφήγηση την πρώτη εντύπωση που η ίδια έχει δημιουργήσει) τροφοδοτεί τις γόνιμες postcolonial αναγνώσεις.⁵⁰

Υπό απελευθερωτικό πρίσμα προσεγγίζεται και η φράση «πάντα τα έθνη». Πρώτα απ' όλα, συσχετίζεται με αυτό που η σύγχρονη Ιεραποστολική έχει ονομάσει *inculturation* και *contextualization*, δηλαδή σάρκωση του Ευαγγελίου στα δεδομένα του κάθε πολιτισμού και στο εκάστοτε σήμερα.⁵¹ Η συσχέτιση αυτή σημαίνει θετική, μη-αποικιοκρατική προσέγγιση. Καραδοκεί, ωστόσο ένας κίνδυνος: Η απορρόφηση του Ευαγγελίου από τον πολιτισμό. Πρόκειται για τη διελκυστίδα την οποία, σε άλλη ευκαιρία, έχω περιγράψει με τη φράση ότι ο πολιτισμός οφείλει να γίνει *σάρκα* του Χριστού, όχι όμως *σαρκοφάγος* του.⁵² Για παράδειγμα, η γερμανική Ιεραποστολική, αναπτύσσοντας την έννοια της *Volkskirche*, δηλαδή της συγκρότησης της Εκκλησίας με θεμέλιο το ιδιαίτερο πνεύμα κάθε λαού, εξόκειλε στη ναζιστική απορρόφηση του Χριστού από τις γερμανικές Βαλκυρίες, σφυρηλατώντας έτσι τον Άρειο Χριστό. Είναι χαρακτηριστικός ο σχολιασμός του Karl Barth στο Ματθαϊκό μας χωρίο. Παρ' όλο που το χωρίο, είπε ο Barth, ζητάει από τους μαθητές να πορευτούν γενικά στα έθνη, δίνει ειδικά εντολή για βάπτιση και διδασκαλία ξεχωριστών ανθρώπων – όχι συλλήβδην του έθνους. Λέει: «βαπτίζοντες αυτούς» και «διδάσκοντες αυτούς». Η χριστιανική κοινότητα, λοιπόν, που θα συγκροτηθεί μέσα σε κάθε έθνος, αυτή θα είναι ο μάρτυρας του Ευαγγελίου σ' αυτό. Η ερμηνεία ότι

⁴⁹ Elaine M. Wainwright, *Shall we look for another? A feminist rereading of the Matthean Jesus* (Maryknoll, New York: Orbis Books 1998), 116. Την ερμηνεία της συζητεί και αξιοποιεί ο Patte, «Reading Matthew,» 548-549.

⁵⁰ Cronshaw, «A Commission,» 111.

⁵¹ Για τους όρους αυτούς, βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Η Ορθόδοξη ιεραποστολή και οι ανθρώπινες συνάψεις», *Σύναξη* 144 (2017): 27-40.

⁵² Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Διδάσκοντας γύπτους και τσελεπήδες περί περιτομής και αβατάρα. "Ιθαγένεια" και "ερώτημα περί της αληθείας" σε συνθήκες πολυπολιτισμικότητας», *Σύναξη* 98 (2006):35-47.

μαθητεύονται συμπαγώς τα έθνη, κατέληγε ο Barth το 1961, «κάποτε μόλυνε την ιεραποστολική σκέψη και συνδέθηκε με τις οδυνηρές φαντασιώσεις των Γερμανών Χριστιανών. Δεν αξίζει τίποτα».⁵³

Όσον αφορά ειδικά τη φράση «πάντα τα έθνη», υποστηρίζεται ότι αυτή δεν δηλώνει συμπαγή έθνη ή λαούς, αλλά κάθε είδους κοινότητες, κάστες ή περιθωριοποιημένους, εντός κάποιου έθνους ή λαού.⁵⁴ Με αυτό το σκεπτικό η Ινδή Βιβλική θεολόγος Jayachitra Lalitha στρέφει την προσοχή σε κάθε είδους αποκλεισμούς. Επικρίνει την ινδική μετάφραση της λέξης «έθνη» ως jaathigal, που σημαίνει «ομάδες, κάστες». Γιατί; Διότι η μετάφραση αυτή (λέει η Lalitha) αγνοεί την ινδική πραγματικότητα. Οι Νταλίτ, οι Άθικτοι, είναι οι Ινδοί που δεν ανήκουν σε καμία κάστα. Είναι οι κυριολεκτικά περιθωριακοί, και γι' αυτό βιώνουν αποκλεισμό, ακόμα και υπό το πρίσμα του Ματθαικού χωρίου, αν θεωρηθεί ότι αυτό μιλά για ευαγγελισμό εθνών και καστών! Κι ακόμα παραπέρα: Ακόμα κι όταν οι Νταλίτ δέχονται το χωρίο μας ως απελευθερωτικό μήνυμα για τους ίδιους, μένουν σε μια ανδρική προοπτική και δεν συνειδητοποιούν ότι και οι ίδιοι καταπιέζουν τις γυναίκες. Η Lalitha, λοιπόν, προτείνει, το χωρίο να ερμηνεύεται σε σχέση με όσα λέει παραπάνω ο Ματθαίος για την αναστάσιμη αποστολή των γυναικών, ώστε να συμπεριληφθεί στο νόημα του χωρίου και το όραμα και της γυναικείας αναβάθμισης⁵⁵.

Ο Ινδός Ιησουίτης George Soares-Prabhu (1929-1995), θέλοντας να φέρει το Ευαγγέλιο σε διάλογο με την ινδική συνάφεια (θα έλεγα: κατά κάποιον τρόπο όπως ο Παύλος στην Αθήνα), διάβασε το Ματθαικό χωρίο παράλληλα με τα Βουδιστικά κείμενα Mahavagga. Εντόπισε ομοιότητες και διαφορές, και μέσα από αυτή την ανάγνωση προσπάθησε να αποδομήσει την αυταρχική κατανόηση του χωρίου. Ως ομοιότητες κατέγραψε τη σχέση δασκάλου και μαθητών, τον φωτισμό των μαθητών και τη δίψα για απελευθέρωση. Αλλά επεσήμανε τη διαφορά, ότι η Τριαδολογική βαπτισματική διατύπωση του Ματθαικού χωρίου δείχνει πως η σωτηρία στον Χριστιανισμό δεν πραγματώνεται ατομικά (όπως στον Βουδισμό), αλλά με τη συγκρότηση μιας νέας κοινότητας. Υπό το πρίσμα αυτό, η σχέση ιεραποστόλου και υποδοχέων του πρέπει να νοηθεί ως σχέση αγάπης και

⁵³ Karl Barth, «An exegetical study of Mathew 28: 16-20», στο *The Theology of Christian Mission* (επιμ. Gerald H. Anderson, New York-Toronto-London: McGraw-Hill, 1961), 64 («...once infected missionary thinking and was connected with the painful fantasies of the German Christians. It is worthless»).

⁵⁴ Luis Bush, «The Meaning of Ethne in Matthew 28:19», *Mission Frontiers* 1-9-2013, <http://www.missionfrontiers.org/issue/article/the-meaning-of-ethne-in-matthew-2819> (21-12-2017).

⁵⁵ Τα παρουσιάζει ο Cronshaw, «A Commission », 118-119.

μοιρασιάς. Όχι υποτέλειας. Και αντίθετα προς τον Βούδα, ο οποίος παρότρυνε τους μαθητές του να πορευτούν και να κηρύξουν όπως είχε κάνει ο ίδιος, ο Χριστός παρότρυνε τους μαθητές του να πορευτούν, με τον ίδιο να είναι συνοδοιπόρος τους. Στην ανάγνωση του Soares-Prabhu αυτή η συμπόρευση δεν σημαίνει ενδυνάμωση των μαθητών προκειμένου να επιβληθούν ιμπεριαλιστικά. Παρ' όλο που ο Κύριος είναι πλέον δοξασμένος, βρίσκεται ανάμεσα στους ελαχίστους κάθε έθνους.⁵⁶

Παρόμοια ο Βιβλικός θεολόγος Daniel Patte εισηγείται παράλληλη ανάγνωση του Ματθαϊκού χωρίου με άλλα βιβλικά κείμενα, τα οποία αναφέρονται σε εσχατολογικές εμφανίσεις του Χριστού. Τέτοια είναι η αποστροφή του Δανιήλ για τον ερχομό του μεσσία ως υιού ανθρώπου στον οποίο θα δοθεί εξουσία και θα του χαριστούν «πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς κατά γένη» (7:13-14), και η αναφορά του Ματθαίου στην έσχατη κρίση και την ταύτιση του Χριστού με τους απερριμμένους (25:31-46). Αυτή η παράλληλη ανάγνωση καταδεικνύει, κατά τον Patte, την μη-κατακτητική φυσιογνωμία της αποστολής του Χριστού.⁵⁷

Στην ίδια γραμμή με όσους φρονούν ότι το χωρίο είναι εκ γενετής απελευθερωτικό, η Ρωμαιοκαθολική καθηγήτρια και ιεραπόστολος Susan Smith υποστηρίζει πως ο Ματθαίος θα εκπλησσόταν αν έβλεπε τη μεταγενέστερη, ιεραρχική, συγκεντρωτική και ανδροκρατική χρήση του χωρίου. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία θεώρησε ότι η ευθύνη της ιεραποστολής μεταφέρεται από γενιά σε γενιά με τις χειροτονίες, κι όχι με το βάπτισμα. Αυτό οδήγησε σε περιθωριοποίηση των λαϊκών και ειδικά των γυναικών. Η Smith διαβάσει κι αυτή το χωρίο σε σχέση με το γενικότερο πνεύμα του Ματθαίου. Στο πρόσωπο της αιμορροούσας (9:20-22) και της Χαναναίας (15: 21-28), το ευαγγέλιο του Ματθαίου παρουσιάζει τη γυναίκα σε ρόλο πρωτοβουλιών, κι όχι υποταγής, ενώ παράλληλα (και σε αντιδιαστολή προς τα ευαγγέλια του Λουκά και του Ιωάννη) δεν αναδεικνύει τον Πέτρο σε προνομιακό ακροατή του γυναικείου αναστάσιμου μηνύματος. Ακροατή του μηνύματος καθιστά την κοινότητα.⁵⁸

⁵⁶ George M. Soares-Prabhu, «Two mission commands: An interpretation of Matthew 28:16-20 in the light of a Buddhist text,» στο *Voices from the Margins: Interpreting the Bible in the Third World* (επιμ. R. S. Sugirtharajah, Maryknoll, New York: Orbis Books, 2006), 419-436.

⁵⁷ Patte, «Reading Matthew,» 553-554.

⁵⁸ Susan Smith, «Catholic sisters and mission: What about Matthew 28:19-20?» *SEDOS (Service of Documentation and Study on Global Mission) Bulletin* 38.1-2 (2006): 240-246.

Η ανάγνωση του χωρίου σε συνάρτηση με ολόκληρο το ευαγγέλιο του Ματθαίου, αναδεικνύει και άλλες παραμέτρους. Η εντολή του Χριστού, όσοι βαπτίζονται να τηρούν όλες τις εντολές του, σημαίνει ότι το να είσαι μαθητής του Χριστού σημαίνει εξάπαντος αφοσίωση στην αγάπη και τη δικαιοσύνη. Ο ευαγγελισμός και ο τρόπος ζωής (υποστηρίζουν οι θεολόγοι της Απελευθέρωσης) δεν είναι δύο διαφορετικά πράγματα ή στάδια.⁵⁹ Κεντρικό σημείο του Ματθαίου είναι οι δύο αγάπες, προς τον Θεό και προς τον συνάνθρωπο αδιαχώριστα (22: 37-40). Δηλαδή η έμπρακτη αγάπη, η αλληλεγγύη⁶⁰ και η ευθύνη τού να διακρίνεις τους γνήσιους ποιμένες από τους υποκριτές (23:13-33), άρα το να προτάσσεις την αλήθεια έναντι της εξουσίας.⁶¹

Γ.

Κλείνω με δυο σκέψεις. Ανάλογα με τις θεολογικές προϋποθέσεις κάθε κοινότητας, το Ματθαϊκό χωρίο άλλοτε έρχεται στο κέντρο, κι άλλοτε περνά στο περιθώριο. Πράγματι, η Great Commission πολλές φορές έγινε αφορμή για να φανερωθεί κάποια Great Omission! Κι αυτή η διαπίστωση με τη σειρά της έχει πυροδοτήσει αφορμές ώστε να καταδικάζεται το χωρίο καθαυτό.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, το χωρίο δεν πρέπει να απεμποληθεί. Εκφράζει την οικουμενικότητα της Ανάστασης έναντι κάθε θανάτου. Εκφράζει την ανάδυση του υποκειμένου και καταδεικνύει ότι καρδιά του Ευαγγελίου είναι η προσωπική ευθύνη και η μεταστροφή. Νομίζω πως πολύ εύστοχα ο Karl Barth έγραψε ότι «αποκαλύπτοντας την κρυφή πραγματικότητα της εσχατολογικής κοινότητας, η Great Commission είναι αληθώς τα γνησιότερα λόγια του αναστημένου Ιησού [...]. Η Great Commission του αναστημένου

⁵⁹ John Ball, «Missiology, II: Liberation Theology», σ. 143», <http://www.theway.org.uk/Back/25Ball1.pdf>. Σημειωτέον ότι οι αντιπαραθέσεις στον χώρο του Προτεσταντισμού για τη φυσιογνωμία της χριστιανικής μαρτυρίας, αντιπαραθέσεις που κυμαίνονται από την ακραία απόρριψη της ιεραποστολής μέχρι την ακραία επιθετική αποδοχή της, οδήγησε στη συγκρότηση του κινήματος του Church Growth Evangelism, το οποίο απλώθηκε στις ΗΠΑ κυρίως από το 1960 ως το 1990, και του οποίου κάποια μετεξέλιξη είναι το «Great Commission Research Network», το οποίο ερευνά τρόπους και θεολογίες ευαγγελισμού. Βλ. Elmer L. Towns, «Changing Paradigms of Evangelism: Three generational views», *Great Commission Research Journal* 1.2 (2010): 146-160. Γενικά για το Network βλ. <http://www.greatcommissionresearch.com/about-gcrn> , <http://journals.biola.edu/gcr/about/> (21-12-2017).

⁶⁰ Bosch, *Transforming Mission*. 81-82.

⁶¹ Shore, «Preaching Mission,» 324.

Κυρίου να βαπτίζουμε και να ευαγγελιζόμαστε ισχύει σε κάθε λεπτό αυτής της “έσχατης” εποχής». ⁶²

Φρονώ ότι βασικό κριτήριο οφείλει να είναι ο συμπονετικός Θεός, το Πνεύμα της αχόρταγης αγάπης. Οι επισημάνσεις της σύγχρονης ερμηνευτικής, οι οποίες δεν μιλούν αφηρημένα για ιεραποστολή, αλλά την ψηλαφούν σε σχέση και σε ρήξη με κάθε είδους κακό (πνευματικό και κοινωνικό), το οποίο χαρακτηρίζει τον παλαιό άνθρωπο, είναι πολύ σημαντικές για την άρθρωση μιας στιβαρής Ορθόδοξης ερμηνευτικής. Η ερμηνευτική αυτή χρειάζεται να τελεί σε αδιάκοπη εγρήγορση απέναντι σε κάθε ερμηνευτική μονομέρεια η οποία φτωχαίνει το Ευαγγέλιο. Ακόμα και η Τριαδολογική φόρμουλα, η οποία έχει τύχει επικλήσεως τόσο ελπιδοφόρα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί αντι-κοινωνικά και αυταρχικά, αν η έμφαση δοθεί συντριπτικά στη μοναρχία του Πατρός και κυριαρχήσει μια πολιτική θεολογία της υποτέλειας, σε βάρος της αγαπητικής κινητικότητας, η οποία είναι και χαρακτηριστικό της ένδοξης Βασιλείας.

Και κάτι για τον ρόλο της Εκκλησίας: Νομίζω πως είναι ανυπολόγιστης σημασίας η Ματθαϊκή διαβεβαίωση ότι ο Χριστός είναι παρών και συνοδεύει τους μαθητές. Αυτό σημαίνει ότι ο Χριστός δεν απορροφάται από τους μαθητές, δεν υποκαθίσταται από αυτούς, δεν εκχωρεί την εξουσία του σε αυτούς. Είναι ο κριτής και της Εκκλησίας. ⁶³ Η Εκκλησία συνεπώς οφείλει όχι απλώς να μιλά για τον Χριστό, αλλά να δρα με τον τρόπο του Χριστού και να έχει αδιάκοπα προ οφθαλμών ότι η ίδια είναι υπόλογη στον Κύριό της.

⁶² Barth, «An exegetical study,» 67 και 71 αντίστοιχα. Στο ίδιο έργο ο Barth διαφωνεί με την άποψη του Klostermann ότι το χωρίο είναι παρέμβλητο και ότι ειδικά ο στίχος 19 αποτελεί προβολή της μεταγενέστερης εκκλησιαστικής πραγματικότητας.

⁶³ Πρβλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Η γοητεία της ειδωλολατρίας, ή Ποιες ασφάλειες αναζητούν οι Χριστιανοί όταν δεν αντέχουν την ελευθερία του Θεού», *Σύναξη* 140 (2016): 5-21.